

Kevés olyan magyar regény van, amelyik hazánktól távoli vidéken játszódik, olyan meg még kevesebb, amelyik egyszerre két, a magyarországitól jelentősen eltérő kultúrát jelenít meg. Gyarmatok híján a szó eredeti értelmében posztkoloniálisnak nevezett irodalom magyar nyelvű szövegei voltaképpen meg sem születhettek, jóllehet centrum és periféria manapság a kultúratudomány szempontjából is egyre izgatóbb viszonyára a kortárs magyar irodalomban is több fontos irodalmi alkotás reflektál. Ami az angolszász vagy francia irodalmakban a gyarmat, az a magyar irodalomban a trianoni döntéssel létrejött "határon túli" területegyüttes, meg a szörnyűséges huszadik század kivándorlási hullámaival létrejött nyugati emigráció fontosabb központjai. Legutóbb Tompa Andrea és Vida Gábor regényei foglalkoztak a századelő erdélyi (főként kolozsvári) identitásmintázataival, támpontokat adva a kollektív nemzeti emlékezet folyamatosan aktuális újraértéséhez, de sok más nevet is említhetünk. Minden olyan műnek megkülönböztetett jelentőséget kell tulajdonítanunk, amely a (kortárs) magyar kultúrára való rálátás új dimenzióját nyitja fel, legyen ez egy történelmi esemény egyedi interpretációja, egykorvult mikrotörténetek beemelése a nemzeti emlékezetbe vagy új műfaji kapcsolódások felmutatása. Ahhoz, hogy egy ilyen nézőpont bevezetése hatásos és eredményes legyen, de nélkülözze a didaktikus felhangokat, az esztétikai hitelesség (ami evidensen etikai is) mellett szükség lehet egy *másik* nézőpontra: a bevett, a mainstream, a standard nyelvtől eltérő beszédmódra. Ez a másik szinte bárhol fellelhető; ha szükségét érezném, hogy íróinkat megvédjem, ez lenne a legfontosabb érvem: a jó író ezeket a pontokat kutatja és találja meg, ennek a tevékenységnek pedig, amíg bízunk a koherens és öni-dentikus magyar kultúrában, nem lehet eltúlozni a jelentőségét.

Pogrányi Péter 45

OTTHONRA LELNI AZ IDEGENBEN

Kun Árpád: *Boldog Észak*

Mindezt azért tartottam fontosnak előrebocsájtani Kun Árpád regénye kapcsán, hogy világosan lássuk: a *Boldog Észak* jóval fontosabb könyv, mint holmi illusztrációval ellátott bemutató távoli kultúrákról. Már helyszíneivel is átlép bizonyos határokat, amelyek technikai okokból alig átlélhetőek a magyar irodalom számára: hány magyar regény játszódik Afrikában, hány Norvégiában, és hány egyszerre mindkettőben, kis francia kitéréssel? Ez az önmagában persze nem túlságosan bravúros teljesítmény azáltal nyeri el valós tétjét, hogy képes két, egymástól igencsak távoli kultúrát megjeleníteni egy olyan főszereplő felléptetésével, aki sajátos élettörténetének köszönhetően otthonosan mozog minkét közegben. Aimé Billion Beninből indul és

Norvégiában lel otthonra: a regény a maga több mint négyszáz oldalával tekinthető e meghökkentő mondat kifejtésének és alapos indoklásának. Noha a témaválasztást a regény zárata egy kifejezetten esetleges okkal magyarázza, nyugodtan beleolvashatjuk a huszonegyedik század immár min-

46 denki számára könnyen felismerhető törésvonalát: a huszadik század nyugat-kelet szembenállásának tengelye kilencven fokkal elfordulva kétségtelenül az észak-dél oppozíciónak adta át a helyét. Nem csak Európáról beszélünk: az Afrikából lélekvesztő csónakokon Olaszországba szökő illegális bevándorlók meg az arab tavasz forradalmaiban és az európai tüntetéseken fellázadó emberek hasonló követeléseai és indulata kötik össze szimbolikusan a két kontinenst; szemben Európa északi részével, ahol az újabb keletű xenofób hullámok ellenére is tartja magát a jóléti társadalom és a demokrácia.

Aimé Billion, Kun Árpád regényének főhőse afféle idegenségre determinált ember: ez több szinten is jelentkezik nála. A családregényként induló könyv első felében megismerjük a francia és afrikai felmenőitől örökölt sokféle hagyományt: a kettő metszéspontjában ott áll az orvostudomány illetve az orvoslás gyakorlata.

Aimé Beninben túlságosan francia (gyerekként a kerítéssel alaposan körülvevett iskolaudvaron túli terület jelentette számára Afrikát, ekként felmutatva az elzárttság, a bezártság, a könnyen felismerhető korlátok és határok szimbolikáját), de a francia konzulátuson a tősgyökeres beniniekhez hasonlóan a kivándorlás lehetőségében reménykedők végeláthatatlanul hosszú sorában kell várakoznia, hogy aztán egy váratlan csavar után kiderüljön: francia anyjának és afrikai apjának, no és némi adminisztrációs hibának köszönhetően voltaképpen se ide, se oda nem tartozik, másképpen: egyszerre számít benini és francia állampolgárnak a papírok tanúsága szerint. Ez végül megkönnyíti, hogy Párizsba utazhasson: ám ott épp olyan magától értetődően nem lel otthonra, mint amilyen nagy elszántsággal küzdött azért, hogy végre Franciaországba utazhasson. Noha nemcsak regénypoétikai szempontból érthető ez a csalódás, talán ez a könyv legkevésbé motivált része. Aimé győztesként száll fel a párizsi járatra: „Diadalmámor töltött el, mert úgy éreztem, mintha legyőztem volna a sorsot”; de miután világossá válik számára, hogy apja után csak adósságot örökölt, nincs maradása Franciaországban, és elindul északnak. Itt ér véget az első rész, amely Afrikában és részben Franciaországban játszódik, és ezzel a meghatározó elindulással veszi kezdetét a könyv második fele, amely viszont már Norvégiáról szól.

A főhős jelleme és a regény világképe szorosan összekapcsolódik, de nem csak azért, mert a regény világára az ő perspektívájából látunk rá, hanem azért is, mert – dacára a sok idegenségnek, megpróbáltatásnak – mindkettő, azaz a regény és főhőse is alapvetően derűs, életigenlő, játékos és alkalmazkodó. Nem keresi a szenzációt, de felleli azt a leghétköznapibb eseményekben

(ilyen például a benini férfi viszonya a hóhoz: elbűvöli, érzéki örömmel tölti el, paradox módon az otthonra találás szimbólumává válik számára: „Olyan gyengéden és odaadóan simogatott a lehulló hó, ahogy még soha senki. Igaz, addig soha senkinek nem adtam rá lehetőséget, hogy megsimogasson.”). A könyv ezeket néhol a mágikus realizmus eszköztárával tur- 47
bózza fel, de ez mit sem változtat a regény szerény realizmusán: mintha egy jókedélyű idegenvezető kalauzolna minket – a szabadnapján, grátisz, csak a legizgalmasabb látnivalókra hívva fel a figyelmet. Nem véletlenül hozom ezt a párhuzamot, Aimé az első időkben valóban idegenvezetőként dolgozik Norvégiában. A hamuvölgyi dongatemplom, ahol megkapja első állását, egyszerre idézi fel a mitikus múltat és mutatja a hipermodern jelent. A legenda szerint a templom az Amerika partjai felől hazafelé tartó Leif Eriksson és viking társai által a tengerből kifogott tengeri szörny, egy úszó sárkány vázára építették. „Leifék a nemrég megszületett, keresztény Norvégiát megtettesítve győzték le [a pogányságot] sárkány alakjában. Szerintük a pogányság erejét, ami ezáltal megtört, azzal lehet eltéríteni és Jézus Krisztus szolgálatába állítani, ha a sárkány megmaradt csontvázára ezek után ráépítik az egyetlen igaz Isten házát, egy keresztény templomot.” Az épület a maga jelenlétével az évszázados kultúra fontos nyoma, ugyanakkor csak a modern high-tech eszközök segítségével őrizhető meg: az eredeti helyéről biztonságosabb helyre vontatják a templomot, és mivel különösen tűzveszélyes, bonyolult riasztó- és tűzoltórendszer védi. A templom áthelyezése leképezi a kultúra és a hagyomány természetes működés módját is: a megőrzés sokszor komoly beavatkozást tesz szükségessé, ekképp az organikuság képzeete erősen viszonylagossá válik. És ha még azt a magányos black metal együttesben zenélő figurát is megemlítjük, aki a keresztény Isten elleni lázadástól vezérelve megpróbálja felgyújtani a templomot, világosan láthatóvá válik, hogy a regény e története milyen mélyen mutatja meg (és persze nem humor nélkül) egy nemzet kultúrájának radikális sokszínűségét (ti. a norvégok kifejezetten büszkék a black metal együtteseikre, ebben a műfajban verhetetlenek). Aimé szerepe pedig túlmutat a nyelvtudásával és helyismeretével minden turistát elkápráztató idegenvezetőén: a templom domborművén ugyanis látható egy „negroid pofa”, aki – minden józan belátás ellenére – pontosan Aimére hasonlít. Ez az első, legfontosabb jele, hogy ez a távoli ország voltaképpen már várta őt. Mágikus jel, de annál hátborzongatóbb, és annál hitelesebb.

Aimé testileg és intellektusában is különbözik környezetétől. Gyerekkorától kezdve útikönyvekből tanulja meg a világ városainak térképét és nevezetességeit, fáradhatatlanul szívja magába a tudást: ahogy a nyelvekkel is igazán könnyen megbarátkozik. Hamuvölgyben is minden turistát saját

nyelvén szólít meg, legalább néhány mondat erejéig; de nemcsak a nyelvet bírja, de a mögötte levő kultúrával, műveltséggel, irodalommal is tisztában van. A regény többször hangsúlyozza Aimé hatalmas testméreteit: a majd' kétméteres, izmos, erős férfi azonban várákosásainkkal ellentétben 48 kerüli az emberi érintést, aszexuális: ebben nyilvánvalóan az idegenség megnyilvánulását kell látnunk. A regény beteljesedést és otthonra találást hozó zárlatáig nem tudja leküzdeni az őt a világtól (vagy a világot tőle) elválasztó láthatatlan akadályokat. A bőrszíne viszont ebben egyáltalán nem játszik szerepet: feltűnése a fehér bőrű norvégok között csak az első pillanatokban kelt alig észrevehető zavart.

Aimé a turistaszезon végeztével egy kakashalmi öregotthonban kap munkát. Beninben orvosnak tanult és ápolóként dolgozott, itt is ápoló lesz, házi gondozó, aki az otthonukban élő idős emberekhez jár. Kakashalmon mindenkinek birkanyája van, legfőbb ellenségük pedig az állományt pusztító roszomák. Olyan közegbe kerül a főhős, amely bepillantást enged az afrikai mindennapokhoz képest szinte elképzelhetetlenül távol eső és gyökeresen más alapokon nyugvó életfilozófiába és életgyakorlatba. Elsősorban a halálhoz való viszonyban ragadja meg észak és dél markáns különbözőségét. Míg a Beniniek, köszönhetően a vudu rejtelmekben jártas, a szellemekkel jó viszont ápoló varázslóknak és csodaszereiknek, esetleges idő előtti elhalálozásuk után újra életre kelhetnek, vagyis a számukra kijelölt időt – akár a természet törvényszerűségeit is kijátszva – kitöltik, a norvég jólétnek és nyugalomnak az a következménye, hogy az emberek túlélhetik saját halálukat, jócskán, olykor évtizedekkel meghosszabbítva életüket. Amikor a főhős erről a jelenségről elmélkedik, finom kritikát is gyakorol az északi ember életfel-fogására: egyrészt az öregotthonhoz kapcsolódó történetek a szép és derűs öregkor lehetőségét mutatják fel, de a testi szenvedés és a demencia megjelenítése lejjebb húzza a mérleget. A steril, biztonságos környezet adott az öregek számára, mégsem válik egyértelműen előnyükre az a ráadásul kapott húsz-harminc év, amit afrikai embertársaikhoz képest nyernek. A cím ekként ironikus felhangot is kap, de az irónia inkább csak kiegészít, megtámogat, mintsem felülír.

Az öregség, a test elhasználódása bizonyos fiziológiai tünetekkel jár. A könyv ezeket tárgyilagosan be is mutatja, de itt is megfigyelhető a neutrális, a dolgok érzékiségébe be nem hatoló távolságtartás. Demens, már-már magatehetetlen öreg testeket látunk, a főhős pelenkázza, tisztítja, rendezi őket: az undor mégis a lehető legtávolabb esik e regény világától. A maga természetességében mutat be bizonyos testi folyamatokat, de ezeket eltartja magától olyan értelemben, hogy nem használja ki hatásvadász módon, nem kommentálja ezeket: a fennállót, az adottat nem bírálja, csak segít, amennyit a maga erejéből tud. Aimé alázattal viseltet az általa

tapasztalt dolgok iránt, legyen az egy haldokló ember, egy down-kóros fiú vagy a norvég nemzeti ünnep.

Persze a *Boldog Észak* nemcsak az idős és halálukat váró emberekről szól. Kifejezetten humorral kezeli a norvég mindennapok furcsaságait, a szabályokhoz és a megszokáshoz való ragaszkodást, a kívülálló szá- 49 mára érthetetlen merevséget, vagy a sterilitást, ami korántsem csak az öregotthon jellemzője: de ott van az emberi kapcsolatokban, közösségekben egyaránt. Túlzott távolságtartás, aggályos megfelelni vágyás – ilyen jellegzetes vonások árnyalják a kimeríthetetlen gazdagság előnyeit.

Kun Árpád regénye egy igazán meglepő fordulattal zárul. Miután az olvasó megbizonyosodott róla, hogy a történet csavarosságával és fantasztikumával nem hagy kétséget a fikcionalitás mértékét illetően, a szerző közli vele: a főhős, Aimé Billion létező személy, meghozza a barátja, személyesen ismeri és az ilyenkor szokásos változtatásokkal és hozzáköltésekkel együtt az ő igaz történetét írta meg. Még levélváltásukat is közli, amelyben engedélyt kér és kap a regény közlésére. Ha a lebilincselően izgalmas, mégis csendes hömpölygéssel előrehaladó cselekmény, vagy az izgalmas elbeszélői figura és elbeszélői mód nem döbbsentette meg az olvasót, ettől biztosan kiesik a kezéből a könyv. Az persze rajtunk múlik, elfogadjuk-e ezt az olvasói szerződést, de nincs okunk posztmodern tréfát gyanítani. Az élet a legjobb dramaturg: az untilag ismételt bölcsességből azonban csak biztos kezű és karakteres író képes jelentős irodalmi értéket teremteni. Kun Árpád könyve tele van esztétikai és etikai útmutatással: a regényírástól kezdve a legfontosabb élet-halál kérdésekig. Mi több, azt is segít megérteni, hogy e kettő, élet és irodalom nem is esik olyan messze egymástól. (*Magvető, Bp. 2013*)